

PLOTİNUS'TA SUDÛRLA İNEN VE AŞKLA YÜKSELEN ÇİFT KUTUPLU HAKİKAT ANLAYIŞI

-Bipolar Reality in Plotinus that Descended With Emanation and Assenced With Love-

Yrd. Doç.Dr. Cevdet KILIÇ

Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi

e-posta: ckilic@firat.edu.tr

Abstract : *Plotinus's Philosophy is the metaphysical philosophy that helps human being to release to supply dynamic relation that is seen between the visible and ideal world. In Plotinus's philosophy, Nous, Logos and matter's arrangement in order downward from The One and The One's being put in order from down to the up has been told with a degree together with love.*

Key Words: *One, Reason, Sprit, Matter, Love*

Giriş

Plotinus (M.S. 202-270) İlkçağ'ın son ve önemli düşünce akımlarından olan YeniPlatonculuğun kurucusu ve en önemli temsilcisidir. O İskenderiye'ye giderek felsefe tahsili yapmış, Hindistan ve İran'a seyahat ederek Doğu felsefesini araştırmıştır. Roma'da kurduğu okulla hem felsefî öğretilerini yaymış, hem de felsefe üzerine bir denemeler külliyesi olan *Enneads*'ını kaleme almıştır. Varlık felsefesinde geliştirmiş olduğu *sudûr* (emanation) nazariyesi ile Platonculuğu küllîlere yeni bir mana kazandırma çabası içerisine girmiştir. Plotinus'un bu sisteminin Platon, Aristoteles, ve Stoa okulunun izlerini taşıdığı söylenebilir. Kullandığı kavramlara bakıldığında ise en çok Platon'dan etkilendiği görülmektedir. Plotinus, sudûr anlayışı ile ideler ve tabiat arasında ontolojik bağlantıyı kurabilmiş, idaları tabiatın oluşmasında bir ara neden olarak görmüştür.

Plotinus'un felsefesi, idealar dünyası ile görünen dünya arasındaki ilişkide, insanın kurtuluşa erişebilmesini sağlayacak dinamik ilişkiyi ön plana çıkartan bir metafiziktir. İdealar dünyası burada sadece gerçek dünya olarak değil, aynı zamanda "Bir"den aşağıya doğru inen ve dünyanın sahip olduğu gerçeklik türünün kendisinden doğduğu yaratıcı güç olarak görülür. YeniPlatoncu felsefede varlık mertebeleri düzeninde yer alan sudûr ve Bir olana yükseliş felsefesi, dinî muhteviyatından dolayı Batı düşüncesinde Musevî ve Hıristiyan geleneği içinde yer alan bazı filozoflar, Platonculuğun bu yeni yorumunu kendi dinî görüşlerinin bir yorumu olarak görmüşlerdir. Aynı zamanda, Plotinus felsefesi sadece Batı Düşüncesinde değil, İslâm felsefesinde de Müslüman filozoflar ve mutasavvıflar

tarafından geliştirilerek, varlığın Vâcibu'l-Vücûd'tan oluş/çıkışını yani Bir'den çok'a geçişi anlatmada kendisinden yararlanıldığı bir nazariye olmuştur. İşte bu çalışmamızda sadece problemi ortaya koymak amacıyla, Plotinus'un sudûr teorisinde Bir'den çok'a geçiş ve varlık düzleminde sıralanışları ile Bir'e geri dönüşün imkânı, ilkeleri ve unsurları ele alınacaktır.

a. Sudûr'un Tabiatı ve Aşağı Doğru İnen Hakikat

Sudûr, terim olarak, “çıkma”, “fişkırmak”, “meydana gelmek”, “taşmak”, “türemek”, “vuku' bulmak” gibi anlamlara gelmektedir. Felsefî literatürde ise; bütün türemiş veya ikincil şeylerin daha temel ya da ilk olan bir şeyden çıkmaları, varlığa gelmeleri işlemi veya süreci olarak tanımlanabilir.¹ İslâm düşüncesinde feyz terimiyle de karşılanan sudûr; bütün varlıkların bir düzen içinde Vâcibu'l-Vücûd'tan var olması, taşp yayılması anlamında kullanılmaktadır. Bu terime yakın “feyezân”, “inbi'as”, “inbisâk” terimleri de kullanılmaktadır. Batıda ise, “emanation” terimi feyz terimi ile karşılanmaktadır.²

Filozofların kullandığı mana itibarıyla feyz; varlık mertebeleri kavramı ile ilişkisi bakımından, ona en yakın kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle sudûr: İlk ve Tek (Bir) olandan zorunlu bir taşma (emanation) sonucu mükemmelden daha az mükemmele doğru, ışık saçıp etrafını aydınlatandan karanlığa doğru bir sıralamayla, en alttaki varlığa kadar inilen ve bu çizgide mükemmelliğini ve yetkinliğini, gittikçe azalan bir vaziyette kaybeden bir varlık düşüncesine denir. Plotinus'un sudûr nazariyesindeki varlık mertebeleri düşüncesinin temeli şu cümleyle izah edilebilir: Varlığın temelini İlk Varlık olan Mutlak Bir oluşturur. Diğer varlıklar da Bir'den zorunlu olarak sudûr eden varlıklardır. Plotinus'un bütün felsefesinin temeli bu iki cümlenin izahına dayanmaktadır.³ Bu cümlelerdeki anahtar kavramlar, “Bir”, “zorunluluk” ve “sudûr” kavramlarıdır.

¹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2002, s. 1056; Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1974, s. 182; Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1989, s. 423.

² S. Enoch, Stumpf, *Philosophy: History and Problems*, USA. 1977, s. 132; Richard E. Higginson, “Emanation”, *Dictionary of Theology*, U.S.A., 1988, s. 181; Richard H. Popkin, *Metafiziğin Kısa Tarihi*, terc ve der.: Ahmet Cevizci (Metafiziğe Giriş), İstanbul 2001, s. 138; Alternatif Düşünceler Sözlüğü, edit.: S. N. Erkal, İstanbul 2001, s. 284.

³ Plotinus, *The Enneads*, İngilizce'ye çeviren: Stephen MacKenna, Penguin Book Ltd. Şti, London 1991, V.II.(2), s. 361 vd; Plotinus'tan çeviri *Enneadlar*, çev.: Zeki Özcan,

Plotinus, varlık felsefesinde Platon'un *Devlet* adlı eserinde yer alan idealarla ilgili görüşlerinden yararlanmak suretiyle onun *İyi* ideasını tanrısal özellikler yükleyerek adeta tanrılaştırmıştır. Bilindiği gibi Platon, İyi ideasının, idealar dünyasının üstünde yer aldığını ve varlığın sebebi olması hasebiyle, varlık ve bilginin ötesinde yer aldığını belirtmiştir. Buna göre, İyi ideası, bir tür sezgiyle matematik ve diyalektikle uzun yıllar uğraştıktan sonra ruha düşecek bir kıvılcımla, aydınlanma yoluyla bilinebilir.⁴ Plotinus'un varlık düzeninde varlık alanları, Platondakine benzer şekilde, aydınlanma yoluyla anlaşılan kavranılır dünya ile maddî âleme tekabül eden duyulur dünya olarak ikiye ayrılmaktadır.

Plotinus'un varlık felsefesinde, biri inen diğeri yükselen olmak üzere iki tür hareketi içeren, düzenli ve kademeli bir bütünlüğü teşkil eden bir varlık mertebeleri düşüncesi yer almaktadır. Düşen veya sudûr eden de diyebileceğimiz bu iniş sürecini teşkil eden hareket; daha yüksek olanın daha aşağı olanı meydana getirdiği zorunlu ve otomatik bir yaratmadır. Bu hareket, birlikten çokluğa doğru bir harektir. Yükselen hareket ise, iki hareketi içeren, düzenli, mertebeli bir bütündür. Bu iki hareket, nefsin kendisiyle ilahî kaynağa yeniden ulaşacağı bir geri dönüş hareketi ile çokluktan birliğe doğru bir yükseliş hareketidir.⁵ Bu iki tür hareket, Plotinus'un varlık mertebeleri felsefesini oluşturur. Plotinus'un varlık mertebeleri felsefesini ele almadan önce açıklığa kavuşturulması gereken en önemli problem Bir ve Çok meselesidir. Buna geçmeden önce de Bir'in mahiyeti hakkında Plotinus'un fikirlerine bakmak gerekir.

“Basit bir şey gerçekten Bir'dir; (önce) başka bir şey, ardından bir değildir. Hatta onun hakkında Bir demek bile yanlıştır. O, ne sözün ne de bilimin objeksidir. O'nun özün ötesinde olduğu söylenir. Eğer basit bir araza ve terkibe yabancı ve gerçekten bir olan bir şey olmasaydı, ilke olmayacaktı; O, basit ve her şeyin ilki olduğu için kendi kendine yeter. Çünkü sonra gelen önce gelene muhtaçtır. Basit olmayan şeyler, kendilerinin bileşik olmaları için gerekli basit terimlere muhtaçtır. Böyle bir biricik olmalıdır; çünkü onun bir benzeri olsaydı, iki şey tek bir şey olacaktı. Gerçekte birisi ilk olacak, iki cisim varlığı söz konusu değildir. Bir cisim

Bursa 1996, V, II (2), s. 39; Bowe, G.S., *Plotinus and The Platonic Metaphysical Hierarchy*, New York, 2003, s. 33

⁴ Platon, *Mektuplar*, çev.: İrfan Şahinbaş, Ankara 1962, s. 379a.

⁵ Jones, W.T., *Batı Felsefesi Tarihi (I-II)*, çev.: Hakkı Hünler, İstanbul 2006, C.II., s. 29; Yıldırım, Mustafa, “Plotinus ve Fârâbî'de Sudûr,” *Felsefe Dünyası*, Mart 1994, sayı: 11, ss. 43-51, s. 45

*basit bir varlık değildir; o türemiştir, ilke değildir. İlke türememiştir Ve maddî olmayan; fakat gerçekten bir olduğu için o, bizim, İlk olduğunu söylediğimiz şeydir.*⁶

a.1. Bir

Bir, Plotinus felsefesinin varlık mertebeleri düşüncesinin ilk basamağını teşkil eder. Plotinus'a göre Bir; Tanrı, ilk olan ve tek olan bir varlık olarak başlangıç ve sonu olmaksızın zorunlu olarak âlemi oluşturur.⁷ Plotinus'a göre Tanrı vardır ve O her şeyin kaynağı olup kendisinden sudûr edilendir. Çünkü sahip olması gereken doğa, böyledir. Bir, çok olanı içinde taşır. Bunun için Bir, Tanrılık olarak boş olan matematik bir kavramı türünden bir şey değildir. Plotinus, Bir'i şöyle tanımlar; "*Bir, hiçbir şey aramayan, hiçbir şeye sahip olmayan, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan bir varlıktır. Bu yüzden O, yetkindir. Yetkin olduğu için bolluk olur ve bolluk olma ondan farklı bir şey meydana getirir.*"⁸ Görülüyor ki Plotinus, Bir'in mükemmel bir varlık olduğunu ifade etmek için "*yetkin olma*" ifadesini kullanmaktadır. Yetkin olmak ise, her yönüyle kâmil olmayı ve kendisinden sudûr eden varlıkların, kendisinden daha yetkin ve kâmil olamayacaklarını gösterir.

Plotinus, burada Bir'in hürriyeti konusunu gündeme getirir. Eğer Tanrı, âlemi yaptığından başka türlü yapabilseydi Tanrı özgür olmayacaktı. Fakat O özgürdür. Zira seçme imkânına sahip değildir. Seçmek demek, iki yol arasından daha az iyisini tutmak imkânı demektir. Burada Plotinus'un Bir düşüncesinde ortaya çıkan sorun, Bir'in mutlaklığı, iradesi hürriyeti ve kendisinden varlığın zorunlu olarak sudûr etmesidir. Plotinus, bu problemleri şu şekilde aşmaya çalışmıştır. Bir, hiç bir zaman ondan bağımsız olan bir varlığı dışarıya salıvermez. Aksi takdirde bağımsız bir varlık olarak sudûr ettiği takdirde bir olmayacaktır. Burada kavramların yetersizliğini Plotinus'da anlamıştır ve bunu sembolik bir ifade ile anlatmaya çalışmaktadır. Bir, taşan, ama bu taşmada azalmayan bir ırmak, ya da ışık gönderen ama ışığı yaymada azalmayan güneş diye adlandırmaktadır. Yani Bir'in açılımı, bir cismin aynada yansması ve bu yansmada kendi cevherinden hiç bir şey

⁶ Plotinus, *a.g.e.*, V, IV, (7), s. 387; (Zeki Özcan çevirisi) s. 39-40; ayrıca bkz.; V, IX (5) s. 425; (Zeki Özcan çevirisi) s. 82.

⁷ Plotinus, *a.g.e.*, V, II, (2), s. 361; (Zeki Özcan çevirisi) s. 21; Bowe, *a.g.e.*, s. 105; Hana'l-Fahurî ve Halil el Cerr, *Tarihu el-Fikri 'l-Felsefi 'inde 'l-Arab*, Lübnan 2002, s. 110;

⁸ Plotinus, *a.g.e.*, aynı yer; Bowe, *a.g.e.*, s. 107

yitirmemesi haline benzemektedir.⁹ Plotinus bu görüşüyle Aristoteles ve Stoahılar arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışmaktadır.

Bilindiği gibi Aristoteles, Tanrı'yı âlemin üstünde ve ötesinde aşkın/transcendent olarak kabul ederken, Stoa'lılar Tanrı'yı, âlemin içinde içkin/immanent olarak kabul etmekteydiler. Tanrı, Plotinus'un düşüncesinde Mutlak değişmez bir birliktir. okluk ve değişiklik ise, Tanrı'nın tesiriyle ortaya çıkar. okluk, Plotinus için sonlu varlıkların karakteridir. Tanrı ise ilk olan, bir olandır. Bu sıfatla Tanrı, tüm sonlu realitenin varlığın ve ruhun üzerindedir.¹⁰

Plotinus'un düşüncesindeki Bir; akılla kavranmayan, aşkın, hiçbir nitelik yüklenemeyen bir sebeptir. O'nun 'ne olduğu' değil 'ne olmadığı' hakkında konuşulabilir. Plotinus, Bir hakkında ifade edilecek her şeyin onun doğasının saf birliğini bozacağına inanır. O sık sık İlk İlkenin bir ya da İyi'nin ya da Tanrı'nın dil ve düşünceye aşkınlığını vurgular. Öte yandan Bir'e herhangi bir ad yüklemenin ona ikilik katmak anlamına geleceğinin de farkındadır. Tanrı gerçekte dile getirilemez olandır. Varlığı zamanın niteliğin ötesindedir. Akıl ve ruh da değildir. Çünkü bütün bu kavramları insan kendi denemesinden elde eder. O'na atfedilecek her sıfat onu sınırlandıracadığından, O'na sıfatlar vermekten kaçınılmalıdır. Plotinus'a göre Bir'e ilişkin bilgide uygun olan Bir'in ne olduğu değil, ne olmadığını göstermektir. Bu nedenle Plotinus'un dile getirilemez olanı dile getirme çabası negatif yönde ilerler.¹¹ Sonuç olarak, Plotinus'a göre Bir, esasında adsız olandır. O, dile getirebildiğimizin daha oğudur ve daha büyüğüdür. Biz O'nun hakkında ne olmadığı konusunda konuşabiliriz ama onun ne olduğunu dile getiremeyiz. Plotinus biraz da mistik bir yaklaşımla şunu dile getirir. "Eğer sen onu dile getirmek ya da onun bilincine varmak istersen, bunun dışındaki her şeyi ondan uzak düşün"¹²

Plotinus'un Bir'i sadece dil ve düşünceye aşkın değil, aynı zamanda varlığın da ötesindedir. Bir, varlığın ötesinde olduğu için hiçbir şekilde belirlenmemiştir, o,

⁹ Plotinus, *a.g.e.*, V, III (49), s. 364; (Zeki zcan evirisi) s. 74-75; Schwarz, Fernand, *Kadim Bilgeleğin Yeniden Keşfi*, ev.: Ayşe Meral ARslan, İstanbul 1997, s. 116-117; Kurtoğlu, Zerrin, *Plotinus'un Aşk Kuramı*, Bursa 2000, s. 66; Jones., *a.g.e.*, C.II., s. 26.

¹⁰ Plotinus, *a.g.e.*, V, IX (5), s. 425; (Zeki zcan evirisi) s. 88; Bowe, G.S., *Plotinus an The Platonic Metaphysical Hierarchy*, New York, 2003, s. 57; Weischedel, Wilhelm, *Felsefenin Arka Merdiveni*, ev.: Sedat Umran, İstanbul, 1997, s. 86; Schwarz., *a.g.e.*, s. 87.

¹¹ Plotinus, *a.g.e.*, V, IX, (5) s. 425; (Zeki zcan evirisi) s. 82-83; Kurtoğlu, Zerrin, *Plotinus'un Aşk Kuramı*, Bursa 2000, s. 66.

¹² Plotinus; *a.g.e.*, V, III (49), s. 364; (Zeki zcan evirisi) s. 51 vd.; Weischedel, a.g.e., s. 86

niteliksizdir. Bir, öylesine aşkın öylesine mutlaktır ki, Bir adı bile ona uygun olmayacaktır.¹³ Bir'in varlığın ötesinde olması varlıktan başka olması, Plotinus için onun var olmayan olması demek değildir. Tersine, Bir'in var olan bütün varlıkların nedeni olmasına rağmen, aşkın olan, kendi kendine yeterli olan, var olmak ya da varlığını korumak için hiçbir nesneye ve düşünceye ihtiyacı olmayan bir İltir. Onu tanımlamak yönündeki her girişim, onu sınırlamakla sona erecektir.

Plotinus'a göre, yine Bir'in aşkınlık tanımlanamazlık ve varlıktan başkalık ilkesine göre, Bir'e düşünce, irade ya da etkinlik de atfedilemez. O düşünce değildir, çünkü düşünce, düşünen ile düşünülen arasında bir ayırım gerektirir. Dolayısıyla Bir'e ikilik katmak demektir. O'nu irade ya da etkinlik olarak tanımlamak da, özne-nesne ayırımı gerektireceği için, yine onu bölmek, ona ikilik katmak anlamına gelecektir. Oysa Bir, basittir, tektir ve bölünemezdir. Dolayısıyla Bir, aynı zamanda formsuzdur. Bu form, bir tek şeyin değil, her şeyin formu olduğu ve onun dışında başka hiçbir şeyin formu olmadığı için, Bir formsuz olmalıdır.¹⁴

Görüldüğü gibi Plotinus, Tanrı'yı ilahî dinlerin vasıflandırdığı gibi, âlemi yoktan yaratan bir güç olarak kabul etmediği gibi, ezeli ve ebedî olan maddeye hareket, şekil, düzen ve güç veren Aristo'nun Tanrısı gibi de görmemektedir. Varlık mertebeleri düzeninde Plotinus'un Bir'i, bazen Tanrı'ya, bazen matematiksel sayıya, bazen de bir rakamının tabiattaki yansımaya tekabül eder. Bu yüzden net bir şekilde ne olduğu anlaşılmayan Bir, veya Plotinus'un Tanrısı, hareketsiz, iradesiz, durgun ve kendisi dışında başka hiçbir şeyi bilmeyen özelliğe sahip olan bir varlık olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Bu noktada şu soru akla gelebilir. *Bir'den âlem nasıl yaratılmıştır? Veya, Bir'den çokluk nasıl meydana gelmiştir? Bir'in birliğini bozmadan dünyadaki şeylerin çokluğunu nasıl açıklayacağız?* Plotinus buna, Tanrı'dan özde değil, fiilde farklı olduğunu söyleyerek cevaplamıştır. Yani âlem Tanrıdır, fakat Tanrı âlem değildir. Bu konuda Plotin'in Stoa'lılarla aynı fikirde olduğu görülmektedir. Bunu açıklamak ve bir varlık düzeni kurmak için sudûr teorisine baş vurmuştur.¹⁵ Sudûr

¹³ Plotinus, *a.g.e.*, V, III (49), s. 364; (Zeki Özcan çevirisi) s. 71.

¹⁴ Yıldırım, *a.g.m.*, s. 45; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 67-68; C. A. Kadir, "İskenderiye ve Süryânî Düşüncesi", (İslâm Düşüncesi Tarihi içinde) çev.: Kasım Turhan, C. I., s. 143-144; Muhammed el Behiy, *İslâm Düşüncesinin İlahî Yönü*, çev.: Sabri Hizmetli, Ankara 1992, s.125; Schwarz, *a.g.e.*, s. 189.

¹⁵ C. A. Kadir, *a.g.m.*, C. I. s. 145; Atay, Hüseyin, *Fârâbî ve İbn Sînâ'ya Göre Yaratma*, Ankara 1974, s. 107; el-Fahuri ve el-Cerr, *a.g.e.*, s. 110; Schwarz, *a.g.e.*, s. 187; Bowe., *a.g.e.*, s. 39.

nazariyesinin temelinde taşma, feyz yatar. Bu feyz Plotinus'a göre maddi değil salt ruhîdir.

Plotinus'un sudûr öğretisinde, Nous Bir'den, Ruh Nous'tan zorunlulukla sudûr eder. Bu oluşta söz konusu olan yalnızca kaynağı etkilemeden ve değişmeden bırakan bir yayılma, taşma, yani sudûrdur. Sudûr gerçekleşirken Bir'in herhangi bir bilinçli faaliyeti planlaması veya seçmesi söz konusu değildir. Ayrıca onların ayrılmasıyla kaynakta bir eksilme olmaz. Plotinus Bir'i bütün varlıkların kendisinden çıkıp geliştiği potansiyellik, bir kök yahut tohum olarak ifade eder.

Plotinus'un sudûrunda neden zorunluluk vardır? Bu soruya Plotinus'un cevabı şöyledir. O'na göre sudûrun her bir ilkesi kendi varlığının zorunlu bir sonucu olarak kendisinden aşağıdaki varlık düzeyini üretmelidir. Yani bütünüyle kendiliğinden olan sudûrun gerçekleşmemesinin ya da başka türlü gerçekleşmesinin mümkün olmaması anlamında zorunludur. Bir'in taşmasında her hangi bir içsel ya da dışsal zorlama söz konusu değildir. Çünkü Bir'in ne herhangi bir şeye ihtiyacı vardır ne de kendisi dışında herhangi bir şeyi arzular. Oluş zorunlu ezeli-ebedî ve kendiliğindedir. Plotinus, varlıkların meydana geliş düzeninin zamansal olmadığını ve varlık mertebelerinin kronolojik değil, mantıksal bir düzeni ifade ettiğini vurgulamaktadır.

Plotinus'un varlık mertebeleri düzeninde Bir, yaratıcı ve yaratıklar arasında sürekliliği ifade eder. Bir'in zorunlu, ezeli-ebedî taşması, O'nun her yerde mevcut olması demektir. Çünkü Bir, mutlak ve aşkınlığına rağmen dünyanın dışında bir Tanrı değildir. Varlığın çeşitli düzeyleri Bir'in Mutlak Bir'liğinin başkalaşmış görüntülerinden ibarettir. Burada şöyle bir soru akla gelebilir O halde Bir'den taşan varlıklar Bir ile özdeş midir? Plotinus'a göre hayır. Çünkü taşmak, Bir'den dolayısıyla varlıktan tedrici bir uzaklaşma demektir. Yani Bir, her şeyde ancak o varlığın kapasitesine göre mevcuttur. Varlıklar Bir'den uzaklaştıkça tanrısallıklarını ve varlıklarını biraz daha kaybederek, giderek artan bir eksilmeyle maddeye kadar iner. Varlıktan yoksunluğa doğru tedrici düşüş en son noktasında, maddede son bulur. Plotinus için her yönü aynı yapıda olan varlıklardan kurulmuş bir dünya yoktur. Tam tersine bir aşamalar dizisi biçiminde oluşmuş bir evren düzeni vardır. Bu aşamalarda yer alan varlıkların her birinin kendine özgü bir yapısı ve kendilerine ait iç dünyaları vardır. Birliği ve çokluğu farklı farklıdır. Bu aşamalar, birbirinin sonucu olarak ard arda dizilirler. Ancak bu dizilme veya aşağı doğru sıralanmada, suyu azalmayan bir ırmak veya ışığı eksilmeyen bir güneş olarak tasvir edilmektedir. Bir'le öteki unsurlar arasındaki ilişkiyi, güneşle ışığı arasındaki mevcut ilişkiye benzeten Plotinus, bu benzetmeyi düşük seviyeli temel unsurların daha yüksek olanlarla alakasını açıklamak için kullandığını görmekteyiz. Çıkışta (sudûr) ilk

varlık(Bir)dan bir nesnenin ayrılıp ikinciyeye, ikincisinden başka bir nesnenin ayrılıp üçüncüye geçen ve aşağıya doğru sıralama şeklinde sonuncuya kadar inen bir parça yoktur.¹⁶

a.2. Nous (Küllî Akıl)

Plotinus felsefesinin varlık mertebelerinde Bir'in altında insan hayatının tabii ve fikrî bütün sahalarının evrensel karşılıkları olan iki esas yer alır. Bunlar; Nous (zamanın üstünde ve ebedî olan ilahî zekâ) ve Ruh (âlem nefsi)'dur. Bunlar ebedî ve zaman içindedirler. Bundan sonra ruhtan sudûr eden cisimler, ebedîlik vasfından tamamen yoksun olup zaman içinde doğup ölmektedirler.

Daha önce de belirtildiği gibi, Bir'in ilk sudûru Nous'tur. Bazı çağdaş araştırmacılara göre, Nous kavramını karşılayacak Türkçe bir kelime bulunmamaktadır. Türkçe karşılığının henüz olmadığı görüşündedir. Buna en yakın kavram olarak "akıl", "zihin", "zekâ" veya "entellektüel sezgi" önerilmektedir.¹⁷ Biz de bu görüşe katılıyoruz ve kavramdan ziyade, kavramın ismini değiştirmeden nitelikleri üzerinde durarak varlık mertebeleri düzenindeki yerini anlatmaya çalışalım.

Tıpkı Bir gibi Nous da Bir olan En Yüce İlke'den, onun mutlak mükemmelliğinin ve iyiliğinin sonucu olarak taşan İlk varlık, İlk Doğa yani Nous'tur. Nous, Plotinus'un düşüncesinde yalnızca Bir'den taşan ilk varlık değildir; o, aynı zamanda İlk Varlık'tır. Bir, bir şey olmadığı için ilk varlık olamaz. Aksini düşünmek Bir'e ikilik katmak demektir. Plotinus'un Nous'u bütün belirli gerçeklikleri, onların arketipsel formlarında içeren hakiki varlığın bütünü olarak, Platoncu ideaların Aristotelesçi formların dünyası olan ilahî Zihin'dir. Nous Teorisi aynı zamanda stoacı sempati teorisinden ve evreni yöneten Akıl olarak tanımlanan tanrılık ilkelerinden de izler taşır.¹⁸

Nous, Plotinus'ta çok karmaşık bir kavramdır. Nous'un özelliklerine bakıldığında hem Tanrısal özellikler taşır hem de çokluğun ilkesi durumunda olduğundan maddî nitelikleri kendinde barındırır. O, birin suretidir. Âlemde bulunan varlıkların en büyüğüdür. Akılda birlik ve çokluk birlikte bulunur. Çokluk yönü Bir'i seyre dalmakla gerçekleşir. İçindeki çokluk ideaları oluşturur. Plotinus'a göre Nous, idealar âlemini içerir. İdealar akılda içkin olup, onun dışında var olmazlar. İdealar cisimsel varlıkların, dünyadan önceki mekânlarıdır. Kısacası, akıl,

¹⁶ Atay, *a.g.e.*, s. 106; Schwarz, *a.g.e.*, s. 191; el-Fahuri ve el-Cerr, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁷ Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁸ Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 79; Krş., Bowe., *a.g.e.*, s. 38.

kendisinden ezeli olarak sudur eden münferit ve ferdi varlıklar çokluğuna gebedir.¹⁹ Platon'un dūřüncelerinde yer alan ideler fikri Plotinus'ta da varlığını korumaktadır. İdealar ya da formlar dūnyası olarak anlaşılan Nous'un temel hareket prensibi temaşadır. O, kendisinden çıktığı ilk Bir'i temaşa ederken, temaşasının eyleme taşması sonucu bir başka varlığın ilkesi durumuna gelir. Ancak Nous'un temaşası bir başka varlığı meydana getirmeye matuf değil, gercekte, Bir'e geri dōnme çabasıdır.

Plotinus, Nous'un varlık sahnesine çıkışını şoyale anlatır:

*Hiçbir şey aramayan, hiçbir şeye sahip olmayan, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Bir, mükemmeldir ve bizim metaforumuzda taşmıştır ve onun bolluğu yeni olanı üretmiştir. Bu ürün yeniden sebebine dönmüş, doyurulmuş ve onun temaşacısı, böylelikle de bir akısal ilke haline gelmiştir. Bu Bir'e doğru duruş (bir şeyin Bir'in huzurunda durması olgusu) varlığı oluşturmuştur. Bir'e yöneltilen bu temaşa akısal ilkeyi oluşturmuştur.*²⁰

Ancak Nous'tan sonra bir başka varlığın sudur etmesi nasıl mümkündür? Bu çokluk değil midir? Birlikten çokluğa geçiş bu varlık kategorisinde nasıl meydana gelmektedir? Nous'un Bir'i temaşası hem birliğin bir başka düzeyde devam etmesi hem de çokluğa atılan ilk adım anlamına gelmektedir. Çokluk Bir'de değil Nous'ta gercekleşir. Ancak Nous aynı zamanda Bir'den çıkan ilk varlık ve ilke olması sıfatıyla birliğini de korumalıdır. Böylece çokluk içinde birlik yani Bir ve çok, Bir'in birliğini bozmaksızın Bir'den meydana gelir. Nous, Mutlak Birlik'i kendi kapasitesine göre alır. O, Mutlak Birlik'i "kendinde" değil, farklılık içindeki birliğinde aldığı için hem bir hem de çoktur.

Plotinus'a göre Bir'i temaşa eden Nous'tan, bu temaşa esnasında bir başka varlığın sudur etmesi için her hangi bir çabası, isteği veya eğilimi olmaksızın zorunlu olarak bir sonraki varlık varlığa gelir. Nous'tan bir sonraki varlığın sudur etmesi ve bunun da Nous sebebiyle olması herhangi bir hareket ya da zorlama olmaksızın gercekleşir. Nous, Bir'e yakınlık ve mükemmellik noktasında en çok benzeyen varlıktır. O'da Bir gibi, kendisinden hiçbir şey eksilmeksizin, hareket etmeksizin kendisinin bir benzeri olan Ruh sudur eder. Ancak, Bir'den Nous'un suduru ile Nous'tan Ruh'un suduru aynı niteliklere sahip değildir.

Her var olanda, bir şey yapmak, bir iç görmek, etkin olmak, kendini yaymak, kendi dışına taşıp akmak, eğilimi bulunmaktadır. Bir'de bütün varlıkları yaratma

¹⁹ Plotinus, V.III. (49) .381; Gilson E, *Tanrı ve Felsefe*, çev.: Mehmet Aydın, İzmir 1986, s. 39; Sunar, Sunar, Cavit, *Varlık Hakkında Ana Dūřünceler*, Ankara 1977, s. 133; Weischedel, *a.g.e.*, s. 89.

²⁰ Plotinus, *a.g.e.*, V. (II) 361.

eğilim ve etkinlikleri, Nous'ta ideaları düşünme vardır.²¹ Bir, güneşin ısı ve ışık yayması gibi Ruh'u yayar. Başka bir deyişle Ruh, birden sonsuz bir biçimde neşet eder ve onu tefekkür eder. Ruh bu tefekkür sayesinde kendinde arketipler yahut idealar âlemini –aslı ya da temel imkânlar toplamı- gerçekleştirir ve bundan sonra da canlı âlemi meydana getirir. Canlı âlem de maddî âlemi meydana getirir. Bu son âlemde imkânların tecellileri pıhtılaşır ve birleşir. Bir'in arketipler âleminde çıkarttığı beşeri nefis bu arketiplerin dünyevî tezahürlerini tanır ve semavî kaynağına dönmek ister.²² Böylece Plotinus'un yapmak istediği şey, yukarıdaki probleme cevap olarak kendinden önceki filozofların yapamadıklarını yapmaya çalışmış ve iki âlem arasında bir bağ kurma ve Aristo'daki Tanrı ve âlem arasında var olan uçurumu kapatma çabasıyla bu meseleyi aşmayı düşünmüştür. Her şeyden önce o, bütün kâinatı, birbirine bağlı halkalardan meydana gelen bir zincir gibi görmüştür. Bu zincirin en üst noktasında Bir'i, en alt noktasına da maddeyi tasarlamıştır.

Plotinus'un düşüncesinde Bir'den zorunlu olarak taşan Nous, Bir olan Tanrı'ya benzer yönlerinin yanı sıra, farklı nitelikleri olan bir varlıktır. Nous'un, biri Tanrısal, diğeri de ontolojik olmak üzere iki yönü vardır. Birinci yön onun Bir'den zorunlu olarak taşması ve güneşten taşan ışığın konumu gibi güneşle güneş arasındaki zorunlu ilişkiye benzer bir ilişkinin var olduğu yön, diğeri ise var olan tüm varlıkların asıllarının bulunduğu idealar âlemini potansiyel olarak kendi içinde içkin olarak bulunduran yönüdür.

a.3. Âlem Nefsi (Küllî Ruh)

Plotinus'un varlık mertebeleri düzeninde, kavranılır dünyanın altında varlık mertebelerinin en alt noktasını teşkil eden, maddî varlıktaki düzenin gerçekleşmesi ve duysal dünyanın varlığının ortaya çıkması için maddenin kabul edebildiği ölçüde, Nous ile Madde arasında yayılan aktif ve hareketli bir varlığa ihtiyaç vardır. İşte Nous'tan sudûr eden üçüncü esas, hayat ve hareketin prensibi olan âlem nefsi "Küllî Ruh"tur. Ruh, birlik içinde çokluk veya çokluk içindeki birlik olarak tanımlanan Nous'tan, Nous'un yaratıcı temaşa fiili sonucunda zorunlu olarak taşmıştır. Varlık mertebelerinin üçüncü, sudûrun ikinci varlığı olan Ruh, mükemmellikte Bir'e en yakın varlık olan Nous'tan, kendisine benzeyen, ama yine

²¹ Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1990, a.g.e., s. 134; Ayrıca bkz., Dölek, Haydar, "Ontolojik Delilin Oluşumunda Aristocu ve Yeni Platoncu Fikirlerin Etkisi", FÜİFD. (Şaban Kuzgun Özel Sayısı), sa.: V, Elazığ 2000, (587-596), s. 594.

²² Plotinus, a.g.e., V.III (49), s. 378; Yılmaz, Faruk, *İlkçağ Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1996, s. 234; Schoun, Frithjof, *Varlık Bilgi ve Din*, çev.: Şehabeddin Yalçın, İstanbul 1997, s. 58.

de, kendisinden farklı ve daha aşağıda olan bir varlık olarak hiyerarşik sıralamada yerini almıştır. Ruh, Nous'a göre daha aşağı bir düzeyde ve daha az mkemmelliktedir. Nasıl ki, Nous'un mükemmelliği Bir kadar değilse, kendisinden daha aşağı mertebede olan Ruh'un mükemmelliği de Nous kadar değildir. Bu Ruh'un, sudûr gücünün zayıflaması ve hatta yok olması manasına gelmektedir.

Plotinus'a göre Ruh, varlık mertebeleri düzeninde kavranılır dünyada var olan nedenlerin sonuncusu ve duysal dünyadaki nedenlerin ilkidir. Buna göre, Ruh bu iki varlık alanı arasında orta yerde yani ara aşamadır. Bu bağlamda Ruh'un icra ettiği fonksiyon itibariyle iki yönü ortaya çıkmaktadır. Biri; kendi ilkesi ve sebebi olan Nous ile olan ilişkisi, diğeri; kendisinin ilke durumunda olduğu duysal dünya ile olan canlı ilişkisidir. Ruh, kendisi olmaktan kesilmeksizin her yönde sınırsız olarak yayılabilme ve hareket edebilme özelliğine sahiptir. Ruh, lem içindedir ve her canlı varlık ondan pay alır.²³ Ruh, kendi üstündeki Nous'u düşündüğünde gerçek ve üstün ruh yani aşkın ilke olmuş olur. Ancak kendinden aşağı seviyedeki maddeyi düşündüğünde, o zaman aşağı ruh olmuş olur. Plotinus'un doğa adını verdiği Ruh'un maddi Őeyleri meydana getirip düzenleyen, daha alt kısmı ise hayatın ve gelişmenin içkin ilkesidir. Böylece Ruh, bir yandan kendisini düzenleyen Nous'a yaklaşırken, öte yandan kendisinin organize ettiği maddeye yaklaşmaktadır. Aynı zamanda Ruh, kavranılır dünyayı ezeli-ebedi olarak temaşa etmekte ve bu temaşadan dolayı duysal dünyayı biçimlendirmektedir. Plotinus, Evrensel Ruh'un yanında, bedene giren ve bedenle birleşen bireysel ruhların varlığını kabul ederek bu ruhların evrensel olduğunu söylemektedir.

Plotinus, tıpkı Platon gibi kendisine nihaif ve en yüksek hedef olarak Tanrı'yla birleşmeyi gösterdiği ruhun,  parçalı olduğunu söyler. "*Biz, onun (ruhun) kısmen daima yukarıda kaldığını, kısmen bu dünyaya ait Őeylerle ilişkili olduğunu, kısmen de ara zemine yerleştiğini savunuyoruz.*"²⁴ Bu cümleden olarak biri, tinselliği refere eden ve Nous'u temaşa etmeye yönelen yüksek ruh, diğeri, bu dünyadaki Őeylerle ilişkili olan ve irrasyonelliği refere eden aşağı ruh, üçüncüsü de, bu ikisi arasında ara zemine yerleşmiş olan ve rasyonelliği refere eden aracı ruhtur. Ruhun en yüksek kısmı ortadaki rasyonel ruhu, rasyonel ruh ise irrasyonel ruhu aydınlatır.

a.4. Madde

Plotinus'un varlık mertebelerinin en alt seviyesinde madde bulunur. Plotinus, her Şeyi *İyi*'den aldığı hisse ölçüsünde varlıkla ilişkilendirerek gerçekliğini ortaya

²³ Birand, Birand, Kamran, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ankara 1987, s. 123; Atay, *a.g.e.*, s., 106; Bowe, *a.g.e.*, s. 131.

²⁴ Plotinus, *a.g.e.*, II, 9 (33) s. 108.

koymak istemiştir. Bu düşünceden hareketle maddeyi *İyi*'den (yokluk anlamında değil) tam bir yoksunluk olarak düşünmektedir. Çünkü madde *İyi*'den hiçbir pay almamaktadır. *İyi*'nin ışığını almayan madde mutlak karanlıktır. Üstelik *İyi*'den aldığı ışığı da kendisiyle karıştırmak suretiyle görünmez yapmaktadır. Plotinus "*İlk'ten sonra gelen bir şeyin varolmasının zorunlu olması gibi, bir sonuncunun da olması zorunludur. Bu sonuncu olan, kendisinde hiçbir kısıntı olmayan maddedir*"²⁵ diyerek, maddeyi varlık mertebelerinden biri olarak kabul etmekte ve hiyerarşik düzenin en alt tabakasını oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Plotinus'a göre varlık mertebeleri düzeninde yer alan varlıklar her durumda kendinden önceki varlığın temasını gerektirir. Bütün meydana gelen varlıklar, varoluşları, etkinlikleri ve sudûr etme süreçleri bakımından kendi ilkelerini temaşa etme kuralına tabidirler. Kendi mükemmellik noktasına ulaşan her varlığın, sudûr ettirici olması zorunludur. Böylece hakiki var oluşun bütün formları temaşadan meydana gelirler. Plotinus'a göre tabiat da bu temaşanın bir sonucudur. Ancak tabiatın temaşası, temaşanın son ve en aşağı türüdür. Aynı zamanda, her bir alt aşama daha üst aşamanın zayıflatılmış bir taklididir. Bu yüzden varlık mertebelerinde aşağıya doğru inildikçe varlıkların etkinlikleri ve güçleri mükemmelliklerine göre azalmaktadırlar. Dolayısıyla tabiat kendisi yaratıcı olan her hangi bir şey meydana getirmek için gereken güce sahip değildir.

Plotinus'a göre, nasıl ki bir kişiyi sevmek ona yakın olan her şeyi sevmekse, aynı şekilde Tanrı'yı sevmek de onun ürünlerini sevmeyi gerektirir. Bu dünya kendisine sebep olan Tanrı'dan dolayı değerlidir, tanrısallığın izlerini taşır. Bu nedenle Plotinus'a göre bu dünya kavranılır dünyadaki yani manevî âlemdeki güzelliğin ve uyumun duyulur bir ifadesidir. Kavranılır dünyanın duyulur düzeydeki ifadesi olduğuna göre, bu dünya kavranılır dünyadaki güzelliğin yansımaları ile, düzenle, uyumlu ve hayatla dolu olacaktır.²⁶ Plotinus'un düşüncesinde maddî varlık alanı, yaşayan organik bir bütündür ve aklîdir. Maddenin kendisi zeki, canlı ve aktif değildir, ancak ona bu aklîliği veren maddenin kendisi değil, aynı zamanda maddî dünyadaki düzenliliğin ve iyiliğin kaynağı olan Ruh'tur. Yani Plotinus'a göre evrendeki her varlık, Ruh tarafından meydana getirildiği ve biçimlendirildiği için yaratıcı bir güce sahiptir. Maddenin salt kendisi daha çok kendi başına var olan maddî bir yığından ibaret olup, her türlü realiteden yoksun olan bir hiçliktir. Ya da başka bir ifade ile mutlak bir var olmayıştır. Madde ancak, ruhla karşılaştığında bir

²⁵ Plotinus, *a.g.e.*, I.8 (51); II IV, (12), s. 92.

²⁶ Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 136.

şekil veya canlılık kazanır. Plotinus'a göre türemiş varlıklar nitelik bakımından yüklemezler ancak, daima bir derece aşağıya inerler ve durmadan artarlar.²⁷

b. Bir'e Doğru Yükselen Hakikat

Plotinus'un varlık mertebeleri düzeninin Bir'den Çok'a doğru her adımında, Bir'e geri dönmeyi mümkün kılacak şartların metafiziksel boyutları kendisinde saklı durmaktadır. Bir önceki varlığın, bir sonraki varlığa nazaran daha mükemmel olması ve sonraki varlığın ilkesi olması kuralı gereğince, sonraki varlık kendinden önceki varlığı temaşa etmektedir. Bu temaşanın etik karakterinden dolayı, yukarıda olan varlık aşağıdaki varlığın ilkesi olmasından dolayı o varlığın "iyi"sidir. Bir varlığın kendi "iyi"sini bilmesi, aynı zamanda o varlığın bilinmesi ilkesini doğurmaktadır. Sonraki varlığın kendinden önceki varlığın bilgisine ve "iyi"sine vakıf olması, kendinden önceki varlığa doğru harekete geçmesine sebep olacaktır. Çünkü ilkesini temaşa eden daha alt aşamadaki varlık, ondaki iyiliği ve mükemmelliği görünce kendi eksikliğini hissedecek ve mükemmelleşmek isteyecektir. O halde temaşa hareketi, bir yandan, dolaysız olarak varlığın temaşasına neden olurken bir yandan da varlığın ilkesi ile bağını güven altına almaktadır. Çünkü temaşa, sevilen varlığa yöneliktir. Bu temaşa esnasında kendinden önceki varlığa duyulan aşk neticesinde, aşkının ürünü olarak bir sonraki varlığı sudür edecektir. Aşkının nesnesi olarak da sevdiği varlığa yaklaşmanın yollarını arayacaktır.²⁸

Varlığın Tanrı'ya doğru yükselen hareketi, Bir'den sudür eden varlıkların tekrar Bir'e dönme ile ilgili bir durumdur. Bu da, daha önce belirtilen ruhun yüksek, irrasyonel ve rasyonel durumundan hareketle, Ruh'un Tanrı'ya yönelme ve ona kavuşma iştiyakıdır. Ruhun bu üç kısmına bağlı olarak, tinsel, rasyonel ya da irrasyonel insan türünden, farklı yapı ya da karakterde insanlar ortaya çıkar. Bu bağlamda insanlar, bu üç ayrı ruhtan pay alırlar. Böylece her insan ruhun söz konusu bu üç kısmın belirlediği varoluş cetvelindeki seçimine uygun bir tarzda yaşayacaktır. Yani insan, ya duyulara dayalı, maddeye düşkün, bedensel hazlarla belirlenen irrasyonel bir hayat sürebilir, ya da aklıyla uyumlu rasyonel bir hayat tarzı yaşayabilir yahut da saf düşünce faaliyeti içinde tinsel yani Nous'un hayatını sürebilir.

Plotinus, işte böyle bir seçimle karşı karşıya kalan insan ruhunun kurtuluşuyla ilgili geliştirdiği öğretisinde Tanrı'yla birleşmeye yükselişin zor ve zahmetli bir iç olduğunu söylemektedir. Buna göre Ruh için kurtuluş, beden ve maddenin

²⁷ Plotinus, *a.g.e.*, V.III, (49) s. 382; (Zeki Özcan çevirisi) s. 25, 75; el-Fahuri-el- Cerr, *a.g.e.*, s. 119; Yıldırım, *a.g.m.*, s. 46.

²⁸ Plotinus, *a.g.e.*, III. V., (50) s. 174; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 133.

kirinden arınarak, kendisinin ve tüm varlıkların yüce ve ilk kaynağına yükselmesi ve Tanrı'yla birleşmesidir.²⁹

İlk etapta ruhun Tanrı'ya dönüşünde, iki aşamalı hazırlık safhasından sonra, Tanrı'ya geri dönüş serüveni dört aşamada gerçekleşir.

b.1. İlk Aşama

Plotinus felsefesinde bu ilk aşamada Ruh, duyduğu Tanrısal iştiyaktan dolayı kendini dünyevî sınırlamalardan çözmeye çalışır. Böylece bu aşamada yükselmeye istidatlı hale gelmiş olur. Bu aşamada kişi öncelikle sağlam ve doğru düşünme bakımından kendisini disipline etmelidir. Bu tür bir düşünme kişiyi bireyselliğinin üstüne yükseltir ve varlıklara ilişkin bilgi yoluyla, insanın kendisini, dünya düzenini kavramasını ve her şeyin Tanrı'nın eseri olduğunu göstermesini sağlar. Yani, insanın Tanrı'ya doğru yükselişindeki bu ilk aşamada ahlâkî erdemler kadar teorik ya da entellektüel değer ve erdemler de önemli bir yer tutar. Bununla birlikte bu ilk aşamada ruhu harekete geçiren ilk ve temel güç aşktır. Buna göre tinsel aşk, akılcı aşk ve irrasyonel aşk olmak üzere ruhun üç kısmına uygun düşen, üç ayrı aşk karşımıza çıkacaktır.³⁰

Duyusal nesneye yönelen aşklar, kavranılır olana yükselmenin bir başlangıcı ve hazırlığı olabilir. Bu aşkın niteliği ise güzele duyulan kavuşma isteğidir. Bu istek ruhları duyusal nesnedeki güzelliğe yöneltir. Ancak Plotinus'a göre insan güzeli ararken bazen kötülüğe de düşebilir. Çünkü duyusal nesnenin güzelliğinin ardındaki asıl güzelliğe götüren duyguları kapatmak ve nesnel güzelliğe gömülüp kalmak ruhun yanlış yapmasına sebebiyet verebilir. Ruh'un nesnel güzelle yetinmeyip o güzelliğinin ardındaki asıl güzeli araması, kavranılır güzelliğe yöneltecek ve aşkı elde etmesini sağlayacaktır. Duyusal dünyada kendisine yöneldiği ve aşk duyduğu nesne ne olursa olsun, aşkın asıl arzusu o tikel nesneyle değil onda gördüğü güzellikle birleşmektir. Böylece Plotinus'ta fiziksel güzelliğe duyulan aşk, ilahî ideaların aşkına yükselmede meşru ilk aşama olarak önem kazanır. Bu da, her varlığın kendi sınırlarının ötesine taşıyarak kendi İyi'sini bulmaya yöneltecektir. İşte Plotinus, varlıkların yukarıya doğru bir mertebeli düzen ve

²⁹ Bu yükseliş serüveni, İslâm düşüncesinin yanı sıra, İslâm öncesi eski Mezopotamya geleneğinde, Yunan düşüncesinde, Yahudilik,, Sabiî dinleri, eski İran dinleri, Hermetisizm, Hint dinleri, Hıristiyanlık, Maniheizm ve Amerika'dan Okyanusya'ya ve Orta Asya'dan Afrika'ya kadar çeşitli kabile dinlerinde de semavî âlemlere yükseliş tasavvurları bulunmaktadır. Gündüz, Şinasi, Sarıncıoğlu, Ekrem, *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, İstanbul 1996, s. 41 vd.

³⁰ Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 169.

sıralamanın da var olduğunu böylece ortaya koymaktadır. Plotinus'a göre, öyle bir mertebeli yükselme vardır ki her gerçeklik, kendisinden aşağıda olan için iyidir. Bu yükseliş mertebelerinde varlıklar arasında sürekliliğe ve dolayısıyla da metafiziksel bir hayatın sürekliliğine işaret etmektedir. En alt basamaktaki duyuşsal ve tikel varlık, kendisi için iyi olanı bulmak için devamlı bir şekilde yükselmek isteyecektir ve bu sürekli yükselme kendi iyisini buluncaya kadar sürecektir.³¹

b.2. İkinci Aşama

Ruh, kendine ebedî olarak döner ve sonunda "Bir"e yönelir. Böylece Tanrıya dönüş istidadı kazanılmış olur. Bundan sonra yol alma aşamasında ilk adım, insanın kişisel yaşayışından, onun temelinden uzaklaşmasıdır ve kendini cesaretin, temkinli düşünüşün, bilgeliğin erdemlerine verir. İkinci aşamada cismani olandan tam bir yüz çeviriş başlar. Ruh duyu algısından tamamen uzaklaşır. Bütün tutkularından ve içgüdülerden uzaklaşma gerçekleşir. Burada ruh, kendi kendini arıtır. Bilim ve felsefeyle uğraşarak yüzünü Nous'a çevirir. Önce duyulur güzelliklerden başlayan ve adım adım mutlak güzele doğru süren yükseliş serüveni, bu aşamada hakiki güzeli bulma noktasına daha çok yaklaşmıştır.³²

b.3. Üçüncü Aşama

Üçüncü aşamada ruh, ideaları seyretme kabiliyetini kazanır ve bundan büyük zevk duyar. Bu aşamada ruh hâlâ ben bilincini koruduğundan nihai ve en yüksek aşama için bir hazırlık dönemi olarak kalır.³³

b.4. Dördüncü Aşama

Dördüncü ve son aşamada ruhumuz, tek tek olanı, dünyayı ve bütün ideaları bırakır, dünyadan uzaklaşır, bilinci silinir ve ruh maddî olmayan alana girer. Biz, bu serüvende kendimizi basitleştirmek ve yalınlaştırmak mecburiyetindeyiz. "Bir"e doğru yolculuğumuzda, o bize kendini gösterinceye kadar sessiz kalmalıyız. Ancak biz bundan sonra ebediyeti ve ebedî olanı görebiliriz.³⁴ Plotinus'a göre, Ruh'un Bir'e kavuşması tamamen öznel, kişisel, anlık ve ifade edilemez bir kendinden geçme tecrübesi, Bir'den gelen bir ışıkla ani bir aydınlanmadır. Ruh'un Bir'e kavuşmasında aydınlanmanın fonksiyonu bununla da kalmaz, aydınlanma aynı

³¹ Plotinus, *a.g.e.*, III, 5, (50) 7., s. 182.

³² Plotinus, *a.g.e.*, V.3.17

³³ Plotinus, *a.g.e.*, VI.7. 22, 34.

³⁴ Plotinus, *a.g.e.*, I,II, 19, s. 15; VI.5.12; III.5. 3; (Zeki Özcan çevirisi) s. 141; Weischedel, *a.g.e.*, s. 90; Cevizci, *İlkçağ...*, s. 305; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 148.

zamanda Ruh'un Bir ile ilişkiye girmesi ve kendinden geçmesi durumudur. Bu durumda Ruh, gerçekliği doğrudan kavrayışa geçtiği zaman, yani kendisini Bir olarak kavradığında, aydınlanma gerçekleşmiş demektir. Ruh bu aşamadan sonra artık bireysellikten çıkmış ve evrensel olana karışmıştır. Yani bu Bir'leşme anında artık bireysel olan evrensel, evrensel olan da bireyseldir. Sonuçta Ruh, sahip olduğu bütün sınırları ve bilinçleri ortadan kaldırarak, hakiki kendisini bulacaktır. Plotinus, Ruh'un Bir ile olan ilişkisinde onun hakkında rasyonel bilgi edinmek ve onun ne olduğunu kavramak yerine, Bir'in var olduğunun ve ondan çıkan varlıkların düzeninin bilgisine vakıf olmak olarak değerlendirmektedir.

Sonuç

Bu araştırmamızda Plotinus'un varlık felsefesinde biri inen diğeri yükselen olmak üzere iki tür hareketi içeren, düzenli ve kademeli bir bütünlüğü teşkil etmek suretiyle meydana gelen varlık mertebeleri düşüncesini ele almaya çalıştık. İlk hareket, düşen veya sudûr eden de diyebileceğimiz bu iniş sürecini teşkil eden hareket; daha yüksek olanın daha aşağı olanı meydana getirdiği zorunlu ve otomatik bir yaratmadır. Bu hareket, birlikten çokluğa doğru bir harekettir. Yükselen hareket ise, iki hareketi içeren, düzenli, mertebeli bir bütündür. Bu iki hareket, nefsin kendisiyle ilahî kaynağa yeniden ulaşacağı bir geri dönüş hareketi ile çokluktan birliğe doğru bir yükseliş hareketidir. Plotinus'un varlık felsefesindeki en önemli problem Bir ve Çok meselesidir. Plotinus'un, varlığın en tepe noktasına yerleştirdiği ve "Bir" dediği varlığın gerçekliğine bakıldığında, Tanrı, küllîler, matematiksel bir, tabiat, yaratıcı ve daha pek çok fonksiyonu kendinde barındıran anlaşılması güç bir varlıktır. Plotinus, sudûr nazariyesi ile açıklamaya çalıştığı varlık mertebeleri düzeninde kendinden önceki filozoflardan Aristoteles ve Platon'un yanı sıra Stoa'lılardan da etkilenmiş gibi görülmektedir. Ancak görüşlerinin oluşmasında asıl etkin olan ve düşüncelerini yeniden canlandırmaya çalıştığı ve filozof Platon'dur. Kullandığı terimler açısından ve özellikle "Bir" kavramında Platon'un etkisi açığa çıkmaktadır. O, Platon'un idealer nazariyesini geliştirmiş ve sudûr anlayışı ile idealarla tabiat arasında ontolojik bir bağlantı kurmaya çalışmıştır. Bununla birlikte ideaları tabiatın oluşması için bir ara neden olarak ele almıştır.

Hasılı Plotinus, varlık düşüncesinde, hem geçmiş filozofların fikirlerini uzlaştırmaya çalışmış, hem de Hıristiyan düşüncesinin etkisiyle kendi sistemini kurmayı denemiştir. Aynı zamanda, sudûr nazariyesi ile İslâm felsefesine özellikle Fârâbî ve İbn Sînâ'ya ve tasavvufun nazarî düşüncesine büyük etkisi olmuştur. Bunun yanı sıra, Bir kavramı ve Bir'e yüklediği manalar, idealer fikri, varlık mertebeleri düşüncesi, varlıkların İlk varlığa duydukları aşk sebebiyle ona ulaşma arzusu,

ve ruhun olgunlařması dűşünceleriyle de pek çok filozof ve mutasavvıfı etkilediđini söylemek mümkündür.

Bibliyografya

- Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1974
- Bowe, G.S., *Plotinus and The Platonic Metaphysical Hierarchy*, New York, 2003
- Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2002
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1989
- S. Enoch, Stumpf, *Philosophy: History and Problems*, USA. 1977
- Richard E. Higginson, “Emanation”, *Dictionary of Theology*, U.S.A., 1988
- Richard H. Popkin, *Metafizik’in Kısa Tarihi*, terc ve der.: Ahmet Cevizci (Metafizik’e Giriş), İstanbul 2001
- Alternatif Dűşünceler Sözlüđü, edit.: S. N. Erkal, İstanbul 2001
- Plotinus, *The Enneads*, İngilizce’ye çeviren: Stephen MacKenna, Penguin Book Ltd. şti, London 1991, V.II.(2)
- Plotinus, *Enneadlar*, çev.: Zeki Özcan, Bursa 1996, V, II (2)
- Platon, *Mektuplar*, çev.: İrfan şahinbaş, Ankara 1962
- Jones, W.T., *Batı Felsefesi Tarihi (I-II)*, çev.: Hakkı Hünler, İstanbul 2006, C.II¹
- Hana’l-Fahurî ve Halil el Cerr, *Tarihi el-Fikri’l-Felsefi ‘inde’l-Arab*, Lübnan 2002
- Schwarz, Fernand, *Kadim Bilgelik’in Yeniden Keşfi*, çev.: Ayşe Meral ARslan, İstanbul 1997
- Kurtoğlu, Zerrin, *Plotinus’un Aşk Kuramı*, Bursa 2000
- Bowe, G.S., *Plotinus an The Platonic Metaphysical Hierarchy*, New York, 2003
- Weischedel, Wilhelm, *Felsefenin Arka Merdiveni*, çev.: Sedat Umran, İstanbul, 1997
- C. A. Kadir, “İskenderiye ve Süryânî Dűşüncesi”, (İslâm Dűşüncesi Tarihi içinde) çev.: Kasım Turhan, C. I
- Muhammed el Behiy, *İslâm Dűşüncesinin İlahî Yönü*, çev.: Sabri Hizmetli, Ankara 1992
- Atay, Hüseyin, *Fârâbî ve İbn Sînâ’ya Göre Yaratma*, Ankara 1974
- Gilson E, *Tanrı ve Felsefe*, çev.: Mehmet Aydın, İzmir 1986
- Sunar, Sunar, Cavit, *Varlık Hakkında Ana Dűşünceler*, Ankara 1977
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1990
- Dölek, Haydar, “Ontolojik Delilin Oluşumunda Aristocu ve Yeni Platoncu Fikirlerin Etkisi”, FÜİFD. (şaban Kuzgun Özel Sayısı), sa.: V, Elazığ 2000, (587-596)
- Yıldırım, Mustafa, “Plotinus ve Fârâbî’de Sudür,” *Felsefe Dünyası*, Mart 1994, sayı: 11
- Yılmaz, Faruk, *İlkçađ Dűşünce Tarihi*, İstanbul, 1996
- Schoun, Frithjof, *Varlık Bilgi ve Din*, çev.: şehabeddin Yalçın, İstanbul 1997
- Birand, Birand, Kamran, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ankara 1987, s. 123
- Gündüz, şinasi, Sarıkıoğlu, Ekrem, *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, İstanbul 1996